

HERIBERT HINZEN

A magyar városok továbbképzési piacán működő intézmények

A WBA-kutatási projekt eredményeinek második értékelése

A Közép-Európában — és talán nem csak kizárólag itt — található egyetemek és főiskolák legtöbbször, ahol az intézmények és a tanszékek a felnőttképzést, mint önálló szakot kínálják, az oktatás jóval nagyobb jelentőségű, mint a kutatás. A Keleten és Nyugaton fennálló realitások közötti különbség talán csak abból adódik, hogy a kutatások itt nem tekintenek olyan nagy múltra vissza, mert a keleti államokban a tudományos akadémiák voltak a kutatások színterei. Magyarországon csak az 1993-as új felsőoktatási törvény kapcsolta újra össze a kutatást és az oktatást.¹

Az egyetemisták képzését vagy a főiskolák és egyetemek posztgraduális továbbképzését tekintve megállapítható, hogy a kutatás nincs — remélhetőleg még nincs — megfelelően integrálva az intézményi fejlesztésbe. A prioritások listáján mindenképpen lejjebb csúszott. Ez ugyanúgy érvényes a közoktatásban, mint a felsőoktatásban résztvevőkre. Ennek természetesen számtalan oka van. Nem elhanyagolható a pénzügyi ok: a tanulók kénytelenek javítani pénzügyi helyzetükön, és ez leginkább pótlólagos óráilletmény által sikerül; kutatási projektek számára általában kevésbé könnyű szponzorokat találni. Az egyetemisták nem tapasztalják a kutatás fontosságát, emellett ők is kénytelenek pénzt keresni. Így a kutatásra végül alig marad idő.

Ezek a megállapítások nem feltétlenül bizonyulnak igaznak minden szituációban, az összes országban és az összes egyetemen. Én magam elégedett lennék, ha a jövőben lehetőség szerint gyakran bizonyulnának hamisnak. Mindenesetre megtapasztaltam a realitásokat néhány magyar felsőoktatási intézményben, mindenekelőtt a Pécsi és a Debreceni Tudományegyetemen, melyekben a 90-es évek közepén kezdtem dolgozni. Számomra az a kérdés volt a kiindulópont, hogyan tudnám ezt a dilemmát az egyetemisták, a munkatársak és a magam számára is feloldani. Így jött létre az alább ismertetett kutatási projekt, melyet mi továbbképzési térkép (továbbképzési térkép a. m. Weiterbildungatlanten, innen a WBA rövidítés) kidolgozásának neveztünk.²

¹ V. ö. Rektori Konferencia: Felsőoktatási reform Magyarországon. Az 1993. július 13-i Magyar felsőoktatási törvényt ismerteti Eduard Mühle. Dokumentumok a felsőoktatási reformhoz, 1994/93. Bonn : HRK

² Lásd Heribert Hinzen: A 18 megyeszékhely és Budapest felnőttképzési térképe (WBA): javaslat egy kutatási projektre. Budapest: IIZ/DVV 1997 (kézirat). A kezdeményezést elősegítette a "Továbbképzés Cottbusban. Előtanulmányok egy továbbképzési térképhez" című diplomamunka, me-

Előjáróban meg kell jegyeznünk, hogy Magyarországon érezhető fáradósok történnek, hogy változtassanak azon a kiinduló helyzeten, mely szerint maga a magyar felnőttoktatás sem tekintette saját súlypontnak a kutatást, valamint az értékelést, ezenkívül a képzési kutatás sem vette megfelelő mértékben figyelembe ezt a szektort. A *Felnőttképzés 1999* elnevezésű fórum, melyen közel 100, elméleti és gyakorlati, a politikában és a közigazgatásban dolgozó andragógus vett részt, elsőként próbált javítani ezen a szituáción.³

Kiinduló megfontolások

A kutatási projekt, melyet az alábbiakban ismertetünk, kísérlet volt arra, hogy a magyarországi továbbképzési piacon működő intézményekre „vetődő árnyékot” némileg megvilágítsa. Egy ismertető alapján kellett bemutatni az ott tevékenykedő intézményeket, amely ismertető egy egységes kérdőíven alapult. Végül az összefoglalt eredmények alapján következtetéseket kellett levonni a növekvő és változó továbbképzési piacról. Konkrétan arról volt tehát szó, hogy a felnőttképzés helyzetéről való ismereteinket gazdagítsuk, és magát a kutatási folyamatot a minőségbiztosítás útján megtett lépéssé alakítsuk. Így a következő főbb gondolatokról beszélhetünk:

- Egyrészt megvizsgálták az intézményeket, azok történetét, szervezeti felépítését, személyzetét, pénzügyeiket és a keretfeltételeket, a tartalmi súlypontokat, a közigazgatási formákat, a végzettségeket, a résztvevőket és a célcsoportokat, a reklámot és a közkapcsolatokat, minőségi kérdéseket, egyéb intézményekkel való együttműködést, és végül a jövőperspektívákat.
- Ezen adatmennyiség lehetővé tenné, hogy a felnőttképzés erősítéséről és támogatásáról folyó oktatáspolitikai vitát ösztönözze, egészen olyan alapvető megfontolásokig, melyek a felnőttképzéssel kapcsolatos törvényhozást érintik. A kínálók számára könnyebbek lennének kooperatív eljárások, összekapcsolódások. Az önkormányzatokkal közösen az ismertetők használhatók lennének információs és tanácsadó kiadványoknál.
- Másrészt szorgalmazni kellene, hogy a tanulmányaik befejezése előtt álló továbbképzési, művelődési és személyzeti menedzsmentet hallgató egyetemistákat a gyakorlat szempontjából releváns elképzelésekbe bevonják, beszámolót írassanak velük a kutatásról és az elméleti munkáról; sikerélménnyel motiválják őket, hogy a későbbi munkájuk során ne hanyagolják el az ellenőrzést és az értékelést.
- Végül az öt egyetemen és főiskolán az érdekelt diplomázók, az őket irányító tanárok, és a megkérdezett intézmények között a kooperáció és koordináció igénye is felmerült. Szükség lett volna mintegy 40 résztvevő egyetemistára, akik az intézményeket felkutatják, felkeresik és megkérde-

lyet 1996-ban Doreen Zocher nyújtott be a Lipcsei Egyetemre, és amelyet Prof Dr. Jörg Knoll gondozott.

³ Lásd ehhez többek között Heribert Hinzen: Felnőttképzési kutatási fórum. A hosszú út egy állomása; MNT, 1999/2, 1-3. o. (magyar nyelven nyomva, a kézirat németül). A befejezésről szóló beszámoló nyilvánosságra hozatala 2000-ben várható.

zik. Az intézményeknek és a személyeknek, a vizsgálóknak és vizsgálandóknak ehhez olyan légkörben kellene készenlétben állniuk, melyet a kooperáció és a konkurencia jellemez, magyarázva ezzel készségüket.

Már ebből a néhány sorból is kiviláglik, hogy tulajdonképpen egy ambiciózus vállalkozásról van szó, melynek a legnagyobb figyelmet és támogatást kellene kapnia. Ez a kutatási projekt is úgy végződött, mint sok más korábbi elképzelés: alig volt valakinek is ideje és lehetősége egy ilyen feladatra koncentrálni, főképp, ha az anyagi erőforrások is korlátozottak. Ezen felül az érdeklődés is igen különböző: miközben néhányaknak az egész projekt fontos, a résztvevők többségét csak a saját részterülete érdekli, amivel aztán a felsőoktatási intézményben a diplomamunka leadása után többnyire többet nem is foglalkoznak. Ha mégis, egészen tűrhető eredmények születnek, ez egyrészt azt a potenciált mutatja, amely a WBA kutatási kezdeményezésben rejlik; másrészt ez a minden egyes résztvevő által befektetett energiát tükrözi.

Az első eredmények

Az egyik első kiértékelés 1998 végén a projekt egészének ábrázolásával próbálkozott.⁴ A jelentés azt az ötletet vette alapul, hogy a 18 megyeszékhely és a 23 budapesti kerület összes felnőttképzéssel foglalkozó intézményére kiterjedjen, a kezdetektől egy 15 hónap után vont közbenső mérlegig. A megkérdezés eredményeit eddig az időpontig 639 intézménynél foglalták össze, amely 26 tanulmányt ölelt fel. A vizsgálatához egy egységes, 40 pontból álló kérdőívet állítottak össze, melynek alkalmazását több találkozás illetve szeminárium alkalmával gyakorolták, nem utolsósorban azért, hogy terminológiai kérdésekre is választ adjanak. A válaszokat ezután a diplomázók központilag kiadott Excel-adatok formájában vették át. Ezeket aztán két különálló adatsorban összegezték, melyek közül az egyik a megyeszékhelyekre, a másik a budapesti kerületekre vonatkozott. Ez nem utolsósorban összehasonlító aspektust is lehetővé tett. Csak ezután került sor az áttekintést segítő teljes adatsor készítésére. Ezen felül egy mintát adott meg a hallgatók számára a diplomamunka felépítéséhez és az ismertető megfogalmazásához.

Egy második kiértékelés

Erre mintegy fél év múlva került sor kiegészített adatokkal, és a korábban megállapított trendek továbbviteleként, vagy — pozitívan értelmezve — megerősítésként helyezték előtérbe.

A két táblázat áttekintést nyújt a kutatás elért állásáról:

⁴ V. ö. Bajusz Klára, Heribert Hinzen, Horváth Mária: Magyar városok felnőttképzési térképe. Első beszámoló egy kutatási projektről; KÉK, 1998/4-1999/1, 61-81 o. (magyar nyelven nyomva, kézirat németül).

1. táblázat: A WBA feldolgozásának állása a megyeszékhelyeken

Megye- székhely	Megye	Lakosság	Interjúk száma	Kész tanul- mány	Statiszti- kába foglalt adatok	Még befe- jezetlen tanulmány	Újjonnan kiadandó tanulmány
Békéscsaba	BÉKÉS	65.039	32	*	*		
Debrecen	HAJDÚ- BIHAR	210.143	34	*	*		
Eger	HEVES	59.308	43	*	*		
Győr	GYŐR- MOSON- SOPRON	127.404	41	*	*		
Kaposvár	SOMOGY	68.485	14	*	*		
Kecskemét	BÁCS- KISKUN	105.058	23	*	*		
Miskolc	BORSOD- ÁBAÚJ- ZEMPLÉN	180.005	37	*	*		
Nyíregy- háza	SZABOLCS SZATMÁR- BEREG	113.136				*	
Pécs	BARANYA	162.216	29	*	*		
Salgótarján	NÓGRÁD	45.832	26	*	*		
Szeged	CSON- GRÁD	167.170	34	*	*		
Szekszárd	TOLNA	35.637	28	*	*		
Székes- fehérvár	FEJÉR	107.181	42	*	*		
Szolnok	JÁSZ- NAGYKUN -SZOLNOK	78.398	25	*	*		
Szom- bathely	VAS	83.425	39	*	*		
Tatabánya	KOMÁRO M- ESZTER- GOM	72.510	17	*	*		
Veszprém	VESZPRÉM	64.345	29	*	*		
Zala- egerszeg	ZALA	61.678					*
Összesen		1.806.970	493	16	16	1	1

2. táblázat: A WBA feldolgozásának állása a budapesti kerületekben

Kerület	Lakosság	Interjúk száma	Kész tanulmány	Statisztikába foglalt adatok	Még befejezetlen tanulmány	Újjonnan kiadandó tanulmány
I.	28.685	19		*	*	
II.	90.773				*	
III.	140.395	23	*	*		
IV.	113.060	19	*	*		
V.	35.086	24		*		
VI.	49.740	12	*	*		
VII.	71.747	24	*	*		
VIII.	84.520					*
IX.	68.605	19	*	*		
X.	87.648					*
XI.	145.636	15		*		
XII.	66.065				*	
XIII.	119.118					*
XIV.	131.316					*
XV.	89.848					*
XVI.	70.854				*	
XVII.	78.562	5	*	*		
XVIII.	99.950	9	*	*		
XIX.	65.775	17	*	*		
XX.	67.492	17	*	*		
XXI.	84.680	26	*	*		
XXII.	53.057	11	*	*		
XXIII.	18.771		*	*		
Összesen	1.867.383	240	12	15	4	5

A következő elemzés tehát 733 intézmény információira támaszkodik. Ebből tizenhat megyeszékhelyen 493 található (csak Nyíregyháza és Zalaegerszeg hiányzik); ez megfelel a megyeszékhelyenként megkérdezett mintegy 31 intézmény számának.⁵ Debrecen 38, Miskolc 37, Szeged pedig 34 intézménnyel képviselteti magát, lakosságuk számának megfelelően; az igen alaposan kutató hallgatók által feldolgozásra került Eger 43, Székesfehérvár 42, de Salgótarján, mint a legkisebb megyeszékhely is, 26 intézménnyel.

A budapesti kerületekhez 15 adatsor áll rendelkezésre összesen 240 vizsgált intézménnyel; ez mindössze 16 megkérdezett intézményt jelent kerületenként; nyolc kerület, köztük a legnépesebb XIII. és XIV., még teljesen hiányzik.

A 16 megyeszékhelyen, ahol összesen mintegy 1,6 millió ember él, a 493 vizsgált intézményre vonatkoztatva intézményenként egy 3200 fős sűrűséget

⁵ Időközben a nyíregyházi tanulmány is rendelkezésre áll; az adatokat csak egy későbbi kiértékelés során integrálják.

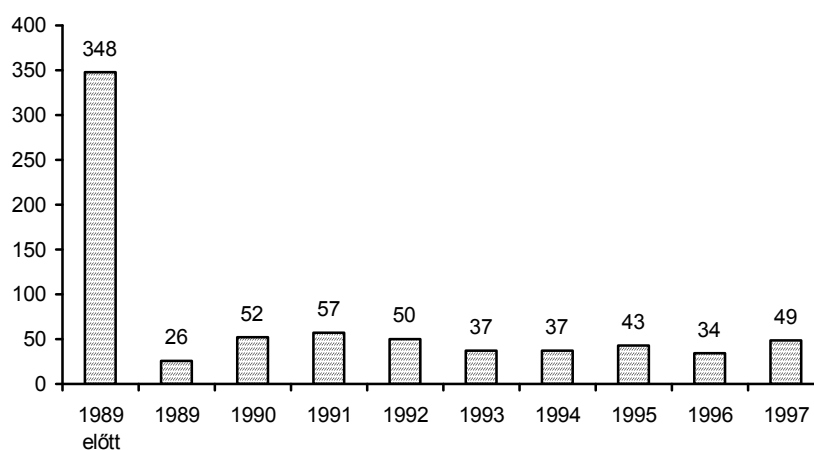
kapunk (kormeghatározás nélkül). Budapesten ez a 16 kerületben élő összesen körülbelül 1,1 millió lakossal mintegy 4600 fő.⁶

Kiválasztott részeredmények

Az eredmények osztályozásánál természetesen mindig érdekes a szisztémaváltás előtti és utáni szituáció összehasonlítása. A következő diagram az adott intézmények alapításáról ad felvilágosítást:

3. táblázat: Az intézmények alapítási éve

	1989 előtt	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	
Számuk	348	26	52	57	50	37	37	43	34	49	
Összesen		733							1989 után		385

A profitorientált szektorban működő intézmények jogi formáinak kiértékelésekor a korlátolt felelősségű társasági formát említették a leggyakrabban 51%-kal, ezután következtek az egyéni vállalkozások. A nonprofit szektorban a nyilvánosan támogatott intézmények, mint például a kultúrházak, állnak az élen 55%-kal, messze megelőzve a 14%-os arányú egyesületeket.

Az intézmények munkájának minősége szempontjából mindenképp fontos a munkatársak képzettségi háttere. Mint a következő táblázatból kiderül, a foglalkoztatottak több mint fele főiskolai illetve egyetemi végzettséggel rendelkezik. Az ezután felmerülő kérdéssel kapcsolatban kiderül, hogy a dolgozók mintegy felének pedagógiai végzettsége van, de csak 11%-uk képzett andragógus.

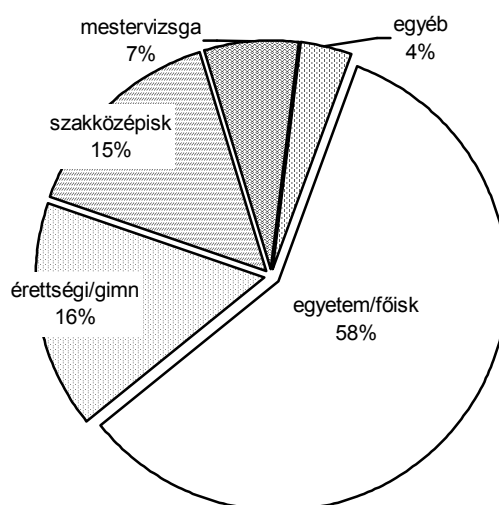
4. táblázat: A munkatársak végzettsége

Egyetem/ főiskola	Érettségi/ gimnázium	Szakközép iskola	Mestervizsga	Egyéb
----------------------	-------------------------	---------------------	--------------	-------

⁶ V. ö. az 1995-ös Magyarországi illetve az 1997-es Budapesti Statisztikai Évkönyvvel, melyet évente a Központi Statisztikai Hivatal ad ki.

A magyar városok továbbképzési piacán működő intézmények

Számuk 4320 1195 1105 489 276

Az intézmények 88%-a hangsúlyozta, hogy munkatársaik számára továbbképzési lehetőséget kínál; ebből 49%, ezenkívül a továbbképzési kínálat 57%-a pedagógiai tartalmú, 37% szakirányú.

Az intézmények finanszírozását tekintve messze a résztvevők hozzájárulása áll az élen, a városi illetve állami támogatás előtt.

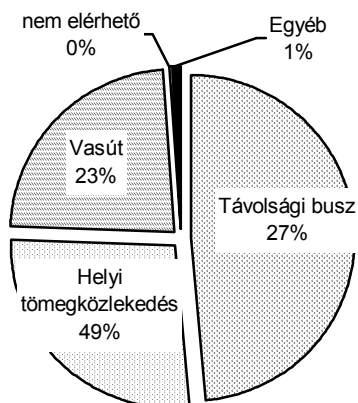
A tartalmi érdeklődést tekintve az általános, kulturális és politikai felnőttképzésben minden mást megelőzve a szakmai érdeklődés áll messze az élen. Az idegen nyelvek 22%-os arányát csak a számítástechnika előzi meg 29%-kal. A rendezvények formáit tekintve 40%-kal a kurzusok és 23%-kal az egynapos szemináriumok állnak az élen.

Ha az intézmények PR-munkáját tekintjük, széles sávot láthatunk, mely a munkaügyi központok tanácsadásától a rádión és televízión keresztül egészen a különböző sajtótermékekig terjed. Noha a napi sajtó — melyet szorosan követnek a különböző rolapok és programfüzetek — jelentőségét tekintve még az élen áll, a budapesti kerületeket és a megyeszékhelyeket összehasonlító elemzés megmutatja, hogy az Internet máris egyre nagyobb részesedésű; említése a Budapesten megkérdezett intézmények felénél máris gyakoribb, mint a megyeszékhelyeken.

A résztvevőknek kedvező kínálat szempontjából fontos az intézmények egyszerű elérhetősége. Itt az adatok általában pozitívak:

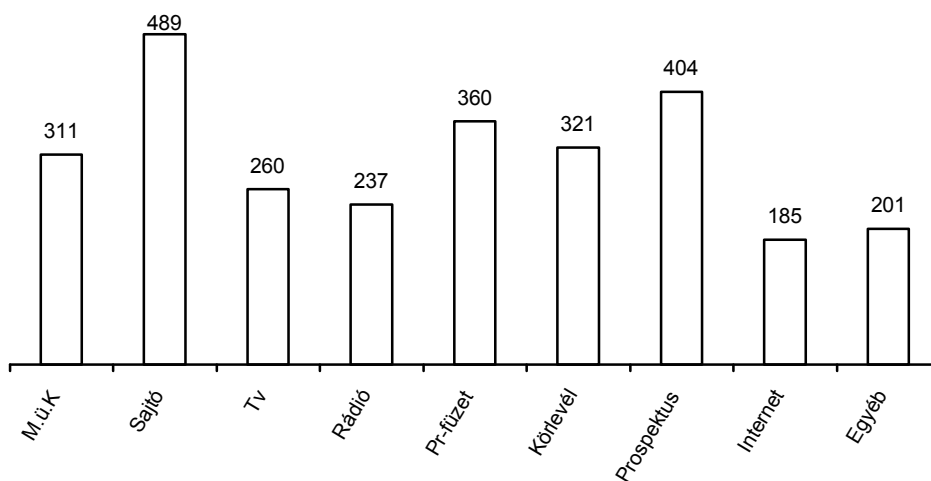
5. táblázat: Elérhetőség tömegközlekedési eszközökkel

Számuk	Helyi tömegközlekedés	Távolsági busz	Vasút	Nem lehet elérni	Egyéb
	712	396	342	2	13

6. táblázat: Reklám és közkapcsolatok

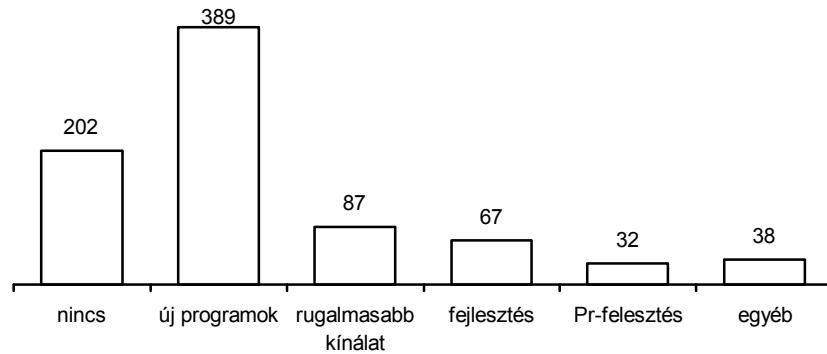
	Munkaügyi - központ	Napi sajtó	Televízió	Rádió	Program füzet	Körlevél
Számuk	311	489	260	237	360	321
				Prospektus 404	Internet 185	egyéb 201

Végül egy utalás a perspektívákra. A nagy többség új programok szükségességét hangsúlyozta, amelyek a potenciális résztvevők megváltozott igényeire, illetve, mindenekelőtt szakmai területen, a már meglévő illetve az újonnan létező munkahelyek követelményeire vonatkozhat.

7. táblázat: Új projektek

	nincs	Új programok	Rugalmasabb kurzuskínálat	Az intézmény fejlesztése	A PR- tevékenység fokozása	egyéb
Számuk	202	389	87	67	32	38

Az eredmény egy ellenőrzése

A teljes adatsort és a Pécsi Tudományegyetemen meglévő diplomamunkákat időközben újabb elemzésnek vetették alá.⁷ Néhány korrigálás mellett, melynek szükségességére a szerzőkkel folytatott megbeszélés derített fényt és ez alapján hajtották végre, mindenekelőtt az a kísérlet tűnt érdekesnek, hogy a számanyagból visszakövetkeztessenek a felnőttképzésben részt vettek százalékos arányára. A számok 29% (Szombathelyen, 83 000 lakos és 23 000 résztvevő), 21% (Kecskeméten, 105 000, 22 000), 13% (Békéscsabán, 65 000, 8000), 9% (Miskolc, 180 000, 17 000) és 6% (Tatabányán, 72 000, 4000) között ingadoznak. Országos átlagban ezzel 17%-ot érnek el. Ez az érték teljes mértékben megfelel egy, az OECD/UIE által készített tanulmány adatainak⁸, amely szerint ez az arány Lengyelországban 14%. Ugyanebben a tanulmányban a legmagasabb értékkel, 53%-kal Svédország szerepel. A tanulmány második szakaszába Magyarországot is bevonták; az adatokat a Pedagógiai Intézet dolgozta fel, nyilvánosságra hozataluk azonban még nem történt meg.

A WBA a kisvárosokban

A megyeszékhelyekre és a budapesti kerületekre történő redukálást már a projekt első megbeszélésén jelentős korlátozásnak tekintették, amennyiben az egész országra érvényes áttekintés az érdekes, hiszen az egyéb városokban, falvakban és településeken élő mintegy 6,3 millió ember lényegesen több, mint a vizsgált na-

⁷ Lásd továbbá azokat a térképeket és diagramokat, melyeket Filó Csilla és Koltai Dénes a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézetében az 1999-ben végzett munka során készítettek.

⁸ A beszámoló és a résztanulmány időközben rendelkezésre áll: Paul Bélanger és Sofia Valdivielso: The Emergence of Learning Societies: Who Participates in Adult Learning? Oxford: Elsevier Sc. Ltd., Hamburg: UIE, 1997.

gyobb településeken és a fővárosban élők. Ez arra ösztönözte a kutatókat, hogy a megyék helyzetét egy második fázisban alaposabban megvizsgálják. Egyidejűleg próbaképpen egy vizsgálat kezdődött három Hajdú-Bihar megyei városban, Hajdúböszörményben (32 000 lakos), Balmazújvárosban (18 000) és Berettyóújfaluban (17 000), mely azonos eszköztárat használt.⁹

A három városban összesen 20 intézményt találtak, illetve kérdeztek meg; ebből 15 már 1989 előtt létezett. Az intézmények nagy többsége, 17 a nonprofit szektorban tevékenykedik; ebből 13 szakközépiskola vagy kultúrház. Csak három — ebből kettő kft. — profitorientált. Ez jelentős különbség a nagyobb városokhoz képest, ahol a megkérdezett intézményeknek több mint felét 1989 után alapították és több mint egyharmaduk profitorientált. A finanszírozásnál a részvételi díjak és az állami támogatások dominálnak. Itt is a szakmai továbbképzési ajánlatok nagyobb jelentőségűek, és a megszerzett végzettségek többsége az OKJ-jegyzéket követve országszerte elismert szakmai végzettségnek számít. A foglalkoztatottak és a munkanélküliek egyaránt célesoportot jelentenek. A reklámokat vizsgálva az írott médiumok messze a rádió, a televízió és az Internet előtt helyezkednek el; ám a munkaügyi központ is információs forrás, és egyben a legfontosabb együttműködő partner. A távlatok tekintetében a legtöbben új programok fontosságát hangsúlyozzák; bár azok száma, akik semmilyen perspektívát nem neveztek meg, hasonlóan magas.

Már ez a tömör áttekintés is sejteti, hogy nagy különbségek vannak a városok és falvak továbbképzési piacán, melyeket érdemes megvizsgálni. Ebben az összefüggésben minden bizonnyal alaposabb vizsgálatot igényelne az ingázók helyzete, és az ún. továbbképzési turizmus is, mert a foglalkoztatottak közül sokan a továbbképzési lehetőségeket nem csak a mindenkori munkahelyen használják, hanem ott is, ahol szakmai tevékenységet folytatnak. Ez nem jelenti feltétlenül a lakóhelyet. Az azonban még meggondolandó, hogy az eszköztárat, különösen a kérdőívet, milyen mértékben kell a kisebb városokban és a falvakban található intézmények megkérdezéséhez igazítani.

Mit mondanak számunkra az eredmények?

Azt, hogy a továbbképzési piac Magyarországon is dinamikusan fejlődik — a növekvő kereslet és a differenciálódó kínálat, valamint az ezeket megvalósító intézmények által —, nemcsak a WBA-projekt bizonyítja. A következőkben ki kell értékelni az eredményeket, tekintettel a kínálat kiszélesítésére és javítására, az intézményes fejlődéshez szükséges minőségbiztosítási folyamatra, a munkatársak továbbképzésére stb. Mindenesetre az olyan általános kijelentések, melyek a tudatlanságból fakadnak, többé aligha lehetségesek. Sokkal fontosabb a lehetséges következtetések megállapítása, tekintettel a további kutatásokra is. Kérdéses, hogy a politikának és a kormánzatnak sikerül-e oktatáspolitikai döntések és törvényi szabályozások, keretfeltételek segítségével a felnőttképzési szektort szerkezetileg élethosszig tartó tanulási perspektívává alakítani.

⁹ Az egyik első tanulmányt Juhász Erika tudományos támogatásával Barta György: A felnőttképzés helyzete Hajdú-Bihar megye három településén című diplomamunka jelentette, melyet 1999-ben a Debreceni Tudományegyetem Felnőttképzési Tanszékén nyújtottak be.

A záró észrevételeket és ajánlásokat most vezessük vissza a kiindulópont-ra: mi az, amit a főiskoláknak és egyetemeknek, a közoktatásban és a felsőoktatás-ban tanulóknak tekintettel a kutatásra és az értékelésre, teljesíteniük kell.

A WBA-projekt tapasztalatai alapján a következők állapíthatóak meg:

- Több egyetem és főiskola között lehetővé vált a kutatási együttműködés, és ezáltal egy láncreakció indulhat be más közös tervek megvalósítására.
- A tanulók hasonló közös projekteket tervezhetnek, és így a jellemző konkurencia részleges kooperációvá válhatna.
- A tanulók és az egyetemisták az időbeli korlátok ellenére kiterjedt kutatási projekteken vehetnének részt.
- A hallgatók csekély kutatási tapasztalata pótlandó, éppúgy, mint tartós és konkrét szakmai és motivációs támogatásuk.
- A hallgatók így diplomamunkájuk alapján, jóllehet tanulmányaik során igen későn, ismereteket és tapasztalatokat nyernek későbbi szakmai tevékenységükről.
- A különféle intézményekben tanuló, szétszórva élő hallgatók miatti decentralizált feldolgozás centralizált koordinációt követel, gyakran akár részletesen is.
- A probléma jellegéből fakadóan bőven van lehetséges témakör, mint például a nyelvek piaca vagy a személyzet továbbképzésének igénye.

Ezt a listát sok részlettel lehetne még bővíteni. Ehelyett egy védőbeszéd: gyakorta hangsúlyozzák, hogy a felnőttképzés mint tudomány, a gyakorlatból alakult ki. Ha ez így van, akkor a tevékeny személyek és intézmények gyakorlatát alaposabban kellene vizsgálni, akár mint kutatási támogatást. Ez felhívás a felnőttképzés területén mindenkihez, mindenekelőtt a középiskolásokhoz és az egyetemistákhoz, akiknek különleges esélyeik vannak és ezzel övék a felelősség, hogy a felnőttképzés, mint tudomány legitimációs krízisét legyőzzék, a gyakorlat számára szükséges alapstruktúrákat kibővítsék, hogy így az elmélet és a gyakorlat közötti, gyakran emlegetett szakadék tovább szűküljön.

*Fordította: Farkas László
humánmenedzser hallgató*